

Antroposofisk natursyn och miljöetik

Ekologi, andlighet, identitetskapande och etik i en
postmodern kontext

C-uppsats i humanekologi
Karolina Algotsson

Handledare:
Per Johnsson
Ann-Christine Hornborg
Ebba Lisberg Jensen

Humanekologiska avd.
Lunds universitet
2002-05-17

Innehåll

<u>INLEDNING</u>	3
OM VARFÖR DENNA UPPSATS SKRIVS	3
FRÅGESTÄLLNING	3
LITTERATUR	3
DEFINITIONER	4
INTERVJUER	5
<u>BAKGRUND: ANTROPOSOFI ÄR LIVSKONST</u>	6
RUDOLF STEINER	6
TEOSOFI	9
GOETHE	9
DEN ANTROPOSOFISKA KUNSKAPSVÄGEN	11
ETIK, FRIHET OCH VILJA: MÄNNISKAN ÄR SIN EGEN LAGSTIFTARE	13
DEN ANTROPOSOFISKA RÖRELSEN	13
KOPPLINGAR MELLAN NEW AGE OCH ANTROPOSOFI	15
<u>ESTETIK OCH MORAL; MILJÖETIK UR KULTURELL FOSTRAN</u>	16
ANTROPOSOFISK NATURUPPFATTNING	17
<u>DISKUSSION: ANTROPOSOFINNS BIDRAG TILL EN POSTMODERN MILJÖETIK</u>	19
ANTROPOSOFINNS FÖRHÅLLANDE TILL MILJÖRÖRELSEN	20
NATUREN SOM KONSTRUKTION	21
ANDLIGHETENS ROLL I SKAPANDET AV EN FUNGERANDE MILJÖETIK	23
ANDLIGHETENS HEMVIST	24
ANDLIGHETENS ROLL I ETT POSTMODERNT SAMHÄLLE	25
INDIVIDEN OCH GRUPPEN	26
MÄNNISKA SE DIG SJÄLV!	26
IDENTITETSKAPANDE I POSTMODERN KONTEXT	28
ATT TILLGODOGÖRA SIG ANTROPOSOFI IDAG	28
<u>SAMMANFATTNING OCH AVSLUTANDE KOMMENTAR</u>	30
<u>KÄLLOR</u>	31
LITTERATUR	31
INTERVJUER	32
<u>BILAGA 1: UNDERLAG TILL DJUPINTERVJUER</u>	33

Inledning

Denna uppsats kommer att behandla natursyn och miljöetik med utgångspunkt från den antroposofiska rörelsen och den världsbild som vuxit ur Rudolf Steiners verk och skrifter.

om varför denna uppsats skrivs

Upprinnelsen till denna uppsats är en personlig upplevelse av att de två disciplinerna humanekologi och antroposofi har dels mycket gemensamt dels mycket att vinna på att se och försöka förstå varandra. Jag försöker inte på något sätt säga att de två är samma eller att de borde försöka bli samma, men ungefär som Gottlieb i *Spiritual Deep Ecology and the Left: An Attempt to reconciliation* hävdar att djupekologin och socialismen i har mycket lära av varandra menar jag att akademisk vetenskap och den så kallade andevetenskapen har mycket att tillföra varandra. De båda fyller viktiga funktioner skilda åt det informations- och idérika postmoderna samhället.

Jag vill beskriva den antroposofiska natursynen utifrån humanekologisk teoribildning och en diskussion kring naturen som konstruktion, så som det framställs av i antologin *Remaking reality*, Braun & Castres ed. och undersöka vad som händer i ett möte mellan dessa världar.

Ett annat motiv är att lyfta fram en möjligen fungerande ekologisk ideologi baserad på en andlig världsbild från vår närhet. Detta för att motverka en iakttagen tendens inom ekologin att hylla andlighet så länge den håller sig på avstånd (främst hos naturfolk) och håna den så fort den kommer nära (frikyrklighet, New Age).

frågeställning

Den frågeställning som ligger till grund för den slutliga diskussionen är: vad har antroposofin att tillföra utvecklandet av ett postmodernt, ekologiskt hållbart samhälle utifrån det behov av en postmodern miljöetik såsom detta formuleras av J. Baird Callicott *Earth's insight* och det behov av andlighet såsom det framställs av Eugene N. Anderson i *Ecologies of the heart*. Slutligen kommer jag föra en diskussion kring den postmoderna människans behov av identitetsskapande utifrån bland annat Neil Everdends bild av den icke-alienerade människans *being-in-the-world* såsom det beskrivs i *The natural alien*.

litteratur

Uppsatsen bygger främst på litteraturstudiet där jag sökt att så långt möjligt finna olika former av referenser till en bakgrund om vad antroposofi är och speciellt vilken natursyn antroposofin för fram. Samtliga referenser till begrepp som miljöetik och postmodernism kommer från den litteratur som används i undervisningen på Humanekologiska avdelningen, Lunds universitet. Detta är en medveten begränsning, jag vill stanna inom det humanekologiska fältet för att åstadkomma det möte som beskrivs ovan.

De källor som används för att beskriva antroposofin kan indelas i två grupper:

1. litteratur ”inifrån” den antroposofiska sfären. Detta innefattar främst verk av Rudolf Steiner, men även böcker av personer aktiva inom den antroposofiska rörelsen, biodynamiker och pedagoger vilka ofta har till syfte att förtydliga eller vidareutveckla tankar ur Steiners verk.
2. litteratur som utifrån vetenskapligt granskar fenomenet antroposofi.

Min text kommer att hamna någonstans mellan dessa två typer, med tyngdpunkt på det akademiskt granskande men nödvändigtvis utifrån min personliga utgångspunkt som ligger mycket nära den antroposofiska. Detta innebär exempelvis att jag inte ifrågasätter existensen av vad man kallar en andlig verklighet utan förutsätter dess närvaro i allt.

Uppsökandet av relevant litteratur har begränsats av tre faktorer:

1. Termer som ekologi, miljöetik och miljöproblem var inte aktuella på Steiners tid och förekommer inte i hans böcker och tal.
2. Endast en liten del av Steiner samlade verk finns översatt till svenska och jag behärskar tyvärr inte hans modersmål tyska.
3. Även det som finns på svenska är svårt att få tag på då de inte någonstans finns en fullständig samling.

Detta har föranlett att jag till stor del varit hänvisad till andrahandskällor.

definitioner

Vad gäller termen **miljöetik** används en definition från Callicott: ”an environmental ethic would impose limitations on human freedom of action in relationship to non human natural entities and to nature as a whole”.¹

Antroposofi används åsyftande både en rörelse och ett sätt att tolka verkligheten med fokus på hur detta uttrycks i Sverige idag.

Fenomenologi definieras av Forums Filosofilexikon som läran om det som framträder för ett medvetande. Det centrala är att världen är fylld av inte objekt utan fenomen vilka alltid står i relation till något eller någon.

Ockult betyder enligt ovanstående källa något som är förorsakat av dolda eller okända naturkrafter.

Ockultismen utgår ifrån att världen hänger samman med hjälp av ockulta krafter.

Mystik innebär en religiös strävan att genom att vända sig bort från det yttre, det jordiska, nå erfarenheten att bli ett med det gudomliga.

---

¹ Callicott, 1997: 1

Esoterisk betyder endast för de invigda.

Esoterismen inrymmer alkemi, astrologi, teosofi och teurgi.

Alkemin var, enligt Hammer, från början en slags mystisk vetenskap från senantiken som sedan utvecklades till en total världsbild där ett inre skådande kombineras med ett praktiskt kemiskt hantverk. Alkemi bygger på antagandet att allt hänger samman.

Hammer framhåller i *Profeter mot strömmen*, att det inte finns allmänt accepterat namn som kan innefatta de religiösa alternativ som diskuteras i denna uppsats. I uppsatsens syfte ingår inte att fördjupa sig i denna terminologi, jag efterstävlar endast tydlighet och kommer konsekvent använda ovanstående definitioner.

intervjuer

Förberedelsearbetet inför denna uppsats har även bestått i ett antal djupintervjuer. Jag kontaktade Steinerhögskolan i Järna med ett brev och fick tre svar från personer med intresse av det aktuella ämnet, två lärare och en student. Thomas Luthi är huvudlärare för undervisningen i biodynamisk odling på Skillebyholm, en underavdelning av Steinerhögskolan. Ulrika Persson studerade vid tillfället för intervjun till Waldorfförskolelärare på Steinerhögskolan. Hon har tidigare studerat vid Lunds universitet, bland annat humanekologi. Per Hallström är lärare i pedagogik på Steinerhögskolan och medlem i den fria högskolan för antroposofi.

De tre har alltså visat intresse för min uppsats och kan inte förväntas vara representativa för antroposofer som grupp. De framträder främst som personer med kunskap relevant för ämnet. Syftet med intervjuerna var dels att täcka informationsluckor från litteraturen dels att skapa ett bollplank för mina idéer. Det är i den praktiserande antroposofin något som kan kallas miljöetik kan sökas, snarare än i litteraturen.. Underlaget till intervjuerna, det vill säga vad jag frågade om, återfinns som bilaga.

Bakgrund: antroposofi är livskonst

Antroposofin kan beskrivas som en andlig rörelse med rötter i teosofin. Förutom traditionell västerländsk ockult visdom var grundaren Steiners främsta inspirationskällor kristendomen, Goethe och den tyska idealismen. Från antroposofiskt håll vill man gärna framhålla att antroposofin varken är en religion eller ett filosofiskt system, utan snarare en väg till kunskap om människan, en ”kunskapsväg”.

Antroposofin är enligt religionsvetaren Olav Hammer en esoterisk lära och mycket mer, en total världsbild innefattande en alldeles speciell syn på hur man hur man uppnår kunskap om världen och sig själv, en skolning i en särskild form av meditation och en synnerligen praktisk livsfilosofi som går att tillämpa på bland annat politik, arkitektur, pedagogik, läkekonst, och jordbruk.²

Hammer beskriver antroposofin som en slags dubbelnatur som gör att man kan uppskatta dess praktiska grenar till exempel Waldorfpedagogiken utan att acceptera de många ockulta överväganden som utgör dess grund.³ Bland antroposofier idag finns både praktiker och esoteriker. Håkan Lejon, forskare från Stockholm som gjorde sin doktorsavhandling om antroposofi, menar att detta härrör ur två idétraditioner inom antroposofin ”bildningshumanism” och ”antroposofisk esoterism”⁴. Bildningshumanismen beskriver han som ett förhållningssätt, en kunskapsmetodisk grundhållning med anknytning till nyhumanism och tysk självbildningstradition medan esoterismen ska ses som en livsåskådning med teosofiska rötter. Denna antroposofins dubbla idétradition har enligt Lejon medfört långdragna interna motsättningar och har för utomstående betraktare många gånger verkat förvirrande.⁵

Rudolf Steiner

Rudolf Steiner föddes 1861 i det som då var Österrike-Ungern. Colin Wilson beskriver i sin Steinerbiografi en barndom präglad av lugn, ensamhet och intensiva naturupplevelser. Samtidigt fanns en tidig fascination för vetenskapen och ett intresse för filosofi som gjorde att han slukade de tyska klassikerna som Goethe, Schiller och Kant. Redan då han som 18-åring började sin utbildning på det tekniska högskolan i Wien fanns en formulering av frågan som skulle bli utgångspunkten för hans egen filosofi; Vetenskapen som han älskade så högt sa att människan är ett djur och att djuret är en maskin. Denna tanke gav honom avsmak; alla hans instinkter sa något annat. Det motsade alla de

---

² Hammer, 1999: 308

³ ibid 308-309

⁴ Lejon, 1997: 3

⁵ ibid: 3

känslor av välbehag som han som barn upplevt i skogen och bland bergen som sade honom att människan är en gud i vardande.⁶

Under Steiners skoltid undervisades en strikt och kompromisslös materialistisk vetenskap trots att detta för många människor var både osant och syndigt. Kyrkan och akademien låg i hårda strider där prästerskapets hårdnackade dogmatiska försvarsställning tenderade att undergräva kyrkans position och bereda vägen för vetenskap och materialism. Wilson beskriver hur Steiner hamnade mitt emellan dessa två läger; han beundrade vetenskapen, men förkastade materialismen. Han hade fått en katolsk uppväxt med starka religiösa upplevelser, men kände ingen sympati med ortodox religion. Lösningen för Steiner, som många andra samtida filosofer, var att söka vetenskapliga vägar att förkasta materialismen.⁷

Entusiasm för vetenskap kombinerades hos Steiner med ett poetiskt, vad han själv kallar meditativt temperament. Redan som mycket ung hade upplevelser av det han kallar den andliga världen i form av syner vilka senare utvecklades till starka clairvoyanta förmågor, det vill säga förmågor att uppfatta vad som inte kan uppfattas med de vanliga sinnen.⁸ Wilson påpekar att Steiner inte uppfyller den traditionella bilden av människor med clairvoyants som helt upptagna av ”den andra världen” och oförmögna att leva ett normalt liv; han var både intellektuellt och socialt begåvad. Som barn och ung man var han allvarlig, inåtvänd och drömsk, men de som träffat Steiner senare i livet beskriver honom som en vänlig och ödmjuk, men samtidigt mycket stark personlighet.

Som nyexaminerad 21-åring fick Steiner uppdraget att medverka i en tysk nationalutgåva av den tyske poeten och vetenskapsmannen Johann Wolfgang von Goethes samlade verk och i fjorton år arbetade han sedan med forskning kring Goethes naturvetenskap. Steiner kände stark samhörighet med Goethes sätt att se på svagheterna i naturvetenskapen, enligt Steiner var Goethe en nydanare och inte den diletter på naturforskningens område som många vill göra honom till. Tiden som Goetheforskare lade grunden för Steiners teosofiska övertygelse. Parallellt med sitt liv som forskare upplevde Steiner i sitt inre sådant som gjorde honom allt mer övertygad om en andlig dimension, mer verklig än den fysiska verkligheten.

Agnes Nobel skriver i boken *Filosofens knapp: om Waldorfpedagogik*, att helhetstänkandet går som en röd tråd genom allt Steiner företog sig; ”det handlar om att söka föreningspunkterna mellan konst, vetenskap och religion.”⁹ Detta var ett tankegods Steiner ärvt från Goethe på vilken Steiner i mycket baserade sitt tänkande.” Steiner uppfattade Goethe *som konstnär och forskare i en och samma person*, och betonade att just genom detta förenande kunde Goethe ge uttryck åt en närmast religiös

---

⁶ Wilson, 1986: 33

⁷ ibid 34

⁸ En diskussion kring om den sortens förmågor är verkliga eller imaginära skulle härifrån kunna efterfrågas. Utgångspunkten i denna uppsats är att hela Steiners världsbild, och därigenom antroposofin, grundar sig på att hans clairvoyans är verklig och en grund till sann kunskap. Hur läsaren vill ställa sig till det är fritt. Jag kommer inte försöka bevisa att Steiner övernaturliga upplevelser är sanna eller att de är falska utan förutsättningslöst undersöka vad som sägs utifrån dem.

vördnad för livet, naturen och människan. Just i detta har, enligt Steiner, den moderna människan något att lära av Goethe. Steiner menade dock att den moderna människan saknar de redskap som behövs för att kunna omfatta ett sådant tänkande och synsätt. /../ Det är för att utveckla sådana redskap, när det gäller att uppfatta övergripande sammanhang, som Steiner så småningom kommer att ägna allt mer tid åt att försöka utforma en annorlunda pedagogik för skolan liksom ett i viss mån annorlunda tänkande i högskolan.”¹⁰

Goethe förblev dock inte Steiners enda inspirationskälla. Han gjorde även grundliga studier i den ockulta traditionen såsom alkemi och kristen mystik.

1894, då han arbetade på Goethe-arkivet i Weimar, gav Steiner ut sitt första helt självständiga verk; *Frihetens filosofi, grundlag av en moderna världsåskådning*, ett verk som skiljer sig markant från de verk Steiner senare skrev i det att det rör sig inom den klassiska filosofins väggar, helt utan antydning till den andliga erfarenhetsvärlden. Wilson ser denna bok som en vändpunkt i Steiners liv. Nu skulle han ägna sig helt åt att utveckla sina andliga förmågor och söka få tillgång till den andliga världens sanningar. Genom att öppnet börja tala om sina andliga erfarenheter gör han sig omöjlig i de akademiska kretsar han rör sig i, vilket gör att han söker sig till det teosofiska sällskapet och blir förbluffande snabbt generalsekreterare i denna organisations tyska sektion, trots uttalad skepticism mot den teosofiska läran.

Bilden av Rudolf Steiners person är mångfacetterad, hans tvärsäkerhet har skaffat honom både vänner och fiender. Kritiker beskriver Steiner som effektsökande och maktlysten medan antroposofier berättar om en man som med en osannolik flit och hängiven levde för sitt kall, som betackade sig alla former beundran och hängivenhet som riktade sig mot honom och inte åt saken, det vill säga den antroposofiska rörelsen. En annan motsägelse är även den att kritiker framlägger Steiners verk som ett hopplock av esoteriska läror, medan antroposofier framhåller att Steiners läror är unika och helt grundade på hans egna erfarenheter, i de fall de överensstämmer med andra läror beror detta då helt på att andra på sitt håll kommit fram till samma kunskaper.

Enligt Hammer ligger tre frågor till grunden för Steiners verk:

- Hur får vi kunskap om den andliga världen?
- Vilken är denna verklighet
- Hur ska vi omsätta kunskapen i praktisk handling?¹¹

Svaret på dessa frågor står enligt Steiner att finna för var och en som ger sig in på den antroposofiska kunskapsvägen.

---

⁹ Nobel, 1991: 35

¹⁰ ibid: 36

¹¹ Hammer, 1997: 314

Det är dock ingen lätt uppgift att orientera sig i Steiners lära. De publicerade skrifterna fyller 354 volymer med Steiners svårgenomträngliga resonemang. Man blir inte antroposof genom en veckoslutskurs, utan det handlar snarare om ett livslångt lärande och praktiserande. Steiner författade aldrig någon grundläggande lärobok eller katekes som försöker förenkla för den sökande. Vilka delar man vill fokusera på, och vilka man väljer bort, är upp till individen.

teosofi

Hammer beskriver teosofin som frukten av en utbredd ockult kulturrörelse som spirade i det förra seklets slut och kring sekelskiftet, en reaktion mot det industrialiserade, moderna samhället och en kristendom utan trovärdighet, en väg till et annat, djupare sätt at se verkligheten. Det teosofiska sällskapet grundades 1875 av Helena Patrova Blavatsky och Henry Olcott främst utifrån den förstnämndas clairvojanta förmågor och kontakt med Mästarna, ett brödraskap av andligt högstående väsen som bevarat den visdom som finns i kärnan av alla religioner och nu förmedlar denna visdom till världen. Blavatsky presenterar denna visdom i böckerna *Isis Unvieled* och *The secret doctrine*. Den lära som lades fram av Madame Blavatsky kommer enligt Hammer från snart sagt alla vid den tidens kända ockulta läror, antika mysterieskolor och filosofiska riktningar. Starkast var inflytandet från buddismen och hinduismen. Hammer framhåller att teosofins lära är en viktigt grundsten i det som idag kallas New Age

Steiner hade en kluven hållning till teosofin, han erkände att den teosofiska läran innehöll stora kunskaper om den andliga världen men påpekade hela tiden att hans undervisning helt byggde på egna erfarenheter. Hans ockulta kosmologi och människosyn påminde mycket om teosofins, men han kände sig allt mer kritisk till teosofernas intresse för Orienten och deras nedvärdering av kristendomen. I samband med att Annie Besant hittade en indisk pojke och upphöjde honom till världsfrälsaren Krishnamurti avsattes Steiner och bildade då det antroposofiska sällskapet med de teosofer som sympatiserade med honom. Även i andra länder, exempelvis Sverige, bröt sig grupper ur moderorganisationen och bildade antroposofiska sällskap.

Under de tolv år han hade kvar i livet efter bildandet av det antroposofiska sällskapet var Steiner mycket aktiv. Då han avled 1925 efterlämnade han vad Hammer kallar en komplett världsåskådning med filosofiska, praktiska och sociala sidor. Nobel beskriver den process som här förelåg ” från teoretisk teosofi till människors vardag”¹², det vill säga de praktiska tillämpningar som de flesta idag förknippar med Steiner.

Goethe

Vetenskapsmannen inom den romantiska strömningen har kommit att inta en ringaktad plats i vår kulturhistoria. Detta gäller även den i övrigt hyllade Goethe. Att han överhuvudtaget arbetade med

---

¹² Nobel, 1991: 177

naturvetenskap glöms gärna bort utanför antroposofiska kretsar, men i antroposofisk pedagogik intar Goethe en central plats framför allt genom sin metod att möta och förstå naturen.

Nobel framhåller att ”helhetstanken var det allt överskuggande hos Goethe. Han var i sin forskning inte endast inriktad på tinget i sig utan framför allt på föremålen insatta i sina hela sammanhang och även förbindelsen mellan iakttagaren och föremålet för hans studium”¹³ Steiner tog detta på stort allvar och drog slutsatsen att ”endast genom en strävan att, i högre grad än hittills utgå från ett helhetstänkande, kan vetenskapen undvika att göra stora misstag.”¹⁴

Både Goethe och Steiner var av den uppfattningen att människan förlorat sin förmåga att ”läsa i naturens bok”. Den kunskap och uppövade känslighet för detta som varit levande hos de gamla mystikerna är hos moderna vetenskapsmän försvunnen. Steiner menade det konventionella sättet att tänka under hans tid var otillräcklig för att komma den levande naturen inpå livet.

Goethe utvecklade en metod för att återfinna denna känslighet för naturens dynamik och organismernas väsen. För att förstå Goethes naturvetenskapliga anslag är det viktigt att se honom som både forskare och poet samtidigt, utan åtskillnad. Goethe såg på naturvetenskapen inte enbart som ett sätt att upptäcka nya fakta utan även som en metod att se på naturen på ett bestämt sätt och därvid *öppna nya utsiktspunkter*.

En mycket viktig idé hos Goethe är den om växternas metamorfos, vilket är ett sätt att se på en växt som ett flöde, att förstå den i sitt vardande - ”inifrån omformar den sig ständigt, förvandlar sig, skapar metamorfoser.” Nobel skriver om detta att Goethes lära om växternas metamorfos blir man själv varse först då man i anden kan levandegöra denna för sig själv, man levandegör en organism i dess minsta detalj när man inom sig föreställer sig den, inte som något dött, isolerat föremål utan som något som utvecklar sig. Det är först när och idé och verklighet ömsesidigt ger liv åt varandra på detta sätt, som man kan nå fram till helheten.”¹⁵

Nobel fortsätter: "det är själva begreppet liv som är så svårt för vetenskapen att omfatta och begripa med vetenskapliga mått, som vetenskapen utestänger eller undviker, som Goethe söker fånga. Han söker den bakomliggande principen och lagbundenheterna. Dessa är det enligt Steiner lättats att fånga genom att själv teckna av förloppet, detta är en orsak till att det konstnärliga övandet är så centralt i antroposofisk pedagogik och varför de skapande konsterna har en så framskjuten roll i antroposofiska kretsar.” Varje människa måste förhålla sig upplevande såväl som skapande till den kunskap och det stoff hon kommer i kontakt med för att utveckla insikt och kunskap om livet i hela dess vidd.”¹⁶

---

¹³ Nobel, 1991: 105

¹⁴ *ibid*: 105

¹⁵ Nobel, 1991: 107

¹⁶ *ibid*: 99

den antroposofiska kunskapsvägen

Den antroposofiska skolningsvägen består enligt Frans Carlgren, en av de enskilda personer som betytt mest för antroposofin och Waldorfpedagogiken i Sverige, framför allt av tre viktiga inslag:

- studier
- meditation
- moraliskt övande

De självstudier som är ett nödvändigt inslag på den antroposofiska skolningsvägen bör enligt Carlgren präglas av medvetenhet, vaksamhet och kritisk förmåga.¹⁷ Steiner betonade ofta att han inte ville bli trodd, utan prövad. Även de meditationsövningar Steiner rekommenderade har tänkandet som utgångspunkt, helst kombinerat med ett skärpt iakttagande av omgivningen. Steiners övningar börjar med att man ”riktar sin själsliga uppmärksamhet på vissa förlopp i världen omkring oss”¹⁸ Ett exempel på hur en sådan övning ser ut är en övning som består i att växelvis försänka sig i sådana företeelser som har med knoppning och tillväxt att göra, och sådana, som ger uttryck för visnande och död. Uppgiften består i att med friska vakna sinnen iakttä olika företeelser i den organiska världen så noggrant som möjligt, och att låta intrycken ”sjunka in i sig”. Det meditativa övandet vidtar då man efter iakttagandet i lugn och tänker på vad man upplevt i så konkreta bilder som möjligt.¹⁹

Målet med den antroposofiska skolningsvägen är att utbilda de själsliga och andliga förmågor, som behövs för att på ett klart och medvetet sätt se in i en översinnlig värld. De anvisningar, som är nödvändiga för att genomföra övningarna, och de insikter om människans inre väsen, som ligger till grund för skolningen, finns öppet och detaljerat redovisade i offentliga publikationer författade av Steiner. Det finns i den antroposofiska skolningsvägen ingen möjlighet att få någon personlig handledare eller lärare som inom många andra meditationsskolor. Antroposofin tar avstånd från alla typer av gurus, inte utifrån en förnekelse av vad sådana har att lära ut, men eftersom den antroposofiska skolningen går ut på att skärpa det egna medvetandet och jaget. Av denna anledning tar man även avstånd från droger och mediumism. Skolningsvägen är ett individuellt och personligt livslångt arbete. Carlgren medger att Steiner fungerar som en lärare i den meningen att själva övningsvägen och dess andliga grundvalar härrör ur honom, men menar att han skiljer sig från exempelvis den typ av guru som finns inom olika yogaskolor genom att han offentliggjort anvisningar som i äldre tider bara meddelats muntligen från lärare till lärjunge under tysthetslöfte.²⁰

---

¹⁷ Carlgren, 1980: 92

¹⁸ citat ur Steiners ” Hur man uppnår kunskap om de högre världarna” i Carlgren, 1980: 95

¹⁹ ibid; 95

²⁰ ibid; 88ff

Steiner framlägger den antroposofiska skolningsvägen som en väg för den *moderna människan*. Detta är något mycket centralt som skiljer antroposofin från andra nyandliga rörelser vilket diskuteras vidare nedan. Carlgren beskriver skillnaden mellan det man kallar ”gammalt” och ”nytt” klarseende som något främst beroende på tankeförmågans roll, det nya klarseendet vilket antroposofin strävar mot är en helt och hållet medveten förmåga som ”sker vid fullt och klart dagsmedvetande, vilket möjliggör kritisk analys och sovring av det som upplevs”.²¹

Att meditativt övande bör kombineras med moraliskt övande poängteras enligt mitt vetande i alla former av meditation oavsett skola. Det finns enligt Steiner sex egenskaper med speciell betydelse för den övande människan:

- tankekoncentration
- viljekontroll
- emotionell jämvikt
- positivitet
- öppenhet
- inre harmoni

Uppgiften för den som vill genomgå en inre skolning är att stegra dessa förmågor och utbilda dem till bestående egenskaper och levnadsvanor.²² För detta finns sk. bredvidövningar som praktiseras parallellt med meditationsövningarna.

Leijon beskriver vad han kallar ”bildningsresan” som en process med syftet att ”se”, att utveckla en urskiljningsförmåga som leder till insikt och existentiell kunskap.²³

Jag frestas här att göra en förtydligande åtskillnad mellan två olika kunskapsprocesser, mellan att lära känna den materiella världen och den andliga men det skulle ur ett antroposofiskt perspektiv vara missledande; de båda hör intimt samman. Värt att lyfta fram är dock skillnaden mellan kunskapssökande i olika situationer. Den av Steiner formulerade Waldorfpedagogiken grundar sig på den antroposofiska världsuppfattningen och därigenom bl.a. Goethes vetenskapsmetod, MEN Waldorfpedagogik lär inte ut antroposofi; grundskoleschemat fylls av matematik och geografi, inte av andevetenskap. Vad Hammer kallar en inbyggd säkerhets spärr utesluter all ockult undervisning till barn. Steiner utvecklingslära säger att under tre första sjuårsperioder är jaget inte tillräckligt starkt för att hantera ockult kunskap. Detta ger att man inte förrän vid 21 års ålder kan påbörja den antroposofiska skolningsvägen, som alltså praktiskt är att skilja från antroposofisk pedagogik.

---

²¹ Carlgren, 1980: 163

²² ibid: 103

²³ Leijon, 1997: 9

Leijon beskriver den antroposofiska kunskapsvägen som en resa från natur till kultur. Kultur betyder dock inte något självklart gott; Steiner var en samhälls- och kulturkritiker som såg som sin uppgift att ändra på den ensidigt materiella kulturen och ersätta den med en mer livnära och människovänlig antroposofisk samhällskultur. Genom bildning kan människan förändra både sig själv och sin livsmiljö.²⁴ Detta är mycket centralt speciellt i då man sätter antroposofin i förhållande till den ekologiska rörelsen, vilket kommer diskuteras vidare nedan.

etik, frihet och vilja: människan är sin egen lagstiftare

De två mest grundläggande teserna och Steiners filosofi är friheten som faktum och viljans suveränitet.

Om vi handlar enligt ett ideal, är det inte därför att idealet verkar som en påbjuden lag, utan därför att idealet i kraft av sitt innehåll är verksamt i oss, leder oss. Drivfjädern tillhandlandet ligger inte utanför, utan *inom* oss. Ett pliktbud känner vi oss undergivna, vi måste handla på ett bestämt sätt därför att det befaller. Då kommer plikten först och sedan viljan, som måste föga sig efter påbudet.²⁵

Steiner företräder en individualistisk människobild och en form av anarkistisk samhällssyn utifrån en stark uppfattning att människan är förmögen till medvetna och därmed moraliska handlingar. En fri människa har i denna bild aldrig långt mellan hjärta och hjärna.

den antroposofiska rörelsen

Under åren 1904 -1909 skrev Steiner tre grundböcker i vilka han framlade grunderna i antroposofin och den andevetenskap som denna bygger på; *Teosofi, introduktion i översinnlig kunskap om världen och människans bestämmelse*, *Hur uppnår man kunskap om de högre världarna* och *Grunddragen i vetenskapen om det fördolda*. Samtidigt utgavs en tidskrift vid namn *Lucifer* som fick allt fler prenumeranter och Steiner blev en flitigt anlita föreläsare som reste runt i Tyskland och senare även dess grannländer.

En av Steiners närmaste vänner, prästen Friedrich Rittelmeyer, beskriver utvecklandet av antroposofins praktiska grenar så här;

Han såg den ekonomiska nöden närma sig och började utveckla sina idéer om en världsekonomi. Han såg den stora hungersnöden nalkas och lade grunden till ett nytt

---

²⁴ *ibid*: 10

²⁵ Steiner, 1986: 119f

jordbruk. Han såg den andliga fattigdomen hos samtidens vetenskapliga materialism och hjälpte sina lärjungar fram till en ny och förändlig vetenskap. Han såg det växande släktets nöd och ägnade sig åt en ny pedagogik. Han såg den nutida läkarvetenskapens rådlöshet, särskilt inför invärtes och psykiska sjukdomar, och gav impulsen till en andevetenskaplig läkekonst med mäktiga nya tankar. Han såg den religiöstmoraliska förvildningen och hjälpte rådsökande människor till ett målmedvetet religiöst arbete.²⁶

Rittelmeyer visar här, i en något romantiserande tappning, hur den antroposofiska rörelsen växte fram i relation till, och starkt påverkat av sin samtid. Detta är både viktigt och problematiskt vad gäller diskussionen nedan om Steiners tankar kring ekologi och miljöproblem.

Idag finns antroposofin främst i de nordiska länderna, Tyskland, Storbritannien, Belgien, Holland och USA. Redan 1913 bildades en svensk sektion av det Antroposofiska Sällskapet. År 1934 lade svenska antroposofier sitt centrum till Järna i Södermanland. Numera engagerar de antroposofiska institutionerna i Järna ca 600 personer.

Intresset för antroposofiska praktiska verksamheter ökar fortfarande, främst gäller detta Waldorfskolorna; 1984 fanns det i världen 350 Waldorfskolor, 1992 var antalet nära 600, idag säkerligen fler.²⁷ Även den biodynamiska odlingen och den antroposofiska läkekonsten rörer intresse, men är långt ifrån accepterat i sin helhet. Flera författare diskuterar frågan om antroposofin någonsin kan bli något annat än en tämligen perifer rörelse och svaret är för det mesta att det inte är troligt att samhället i stort skulle adaptera antroposofins idévärld. Trots detta menar Hammer att antroposofin främst genom waldorfskolorna utgör ett avsevärt inflytande på samhället.

Leijon beskriver den antroposofiska rörelsen i Sverige idag som bestående av människor med helt olika livsstilar utan enhetlig och sammanhållen organisation. Endast ett gemensamt drag ser han, nämligen intresset för bildning.²⁸ Detta stämmer överens med min personliga bild som skapats genom att jag bland annat har spenderat ett år på Steinerhögskolan i Järna. Hammer menar att mycket har förändrats inom den antroposofiska rörelsen sedan Steiners tid. I Sverige märks detta främst genom framlyftandet av vad han kallar antroposofisk humanism samt de praktiska delarna och något av ett tillbakahållande av de ockulta aspekterna. Mina personliga erfarenheter säger att öppenhet mot det övriga samhället samt förståbarhet är viktiga principer inom antroposofin i Sverige, troligtvis mer än i andra länder där antroposofiska verksamheter tenderar att vara mer isolerade från det övriga samhället.

---

²⁶ Rittelmeyer, 1983: 44

²⁷ Frisk, 1993: 139

²⁸ Leijon, 1997: 173

kopplingar mellan New Age och antroposofi

Även om det finns många goda skäl att urskilja antroposofin från New Age, ser jag här även goda anledningar till att göra en sammankoppling främst utifrån det historiska sammanhanget. Teosofin är en viktig inspirationskälla för mycket av det som förknippas med New Age. Det är dock viktigt att komma ihåg att New Age är en begrepp skapat inom vetenskapen, det vill säga är något utifrån påsatt de grupper som hänsyftas. Väldigt få av de rörelser som sammankopplas med New Age-rörelsen samtycker i denna klassificering. Detta gäller även antroposofin; ingen av mina informanter säger sig känna samröre med New Age, även om en hade haft kontakt med New Age-rörelsen tidigare. Ulrika Persson, student vid Steinerhögskolan, beskriver det på följande vis; "Antroposofin står för sin själv, har något unikt och gott att tillföra och en mycket stabilare grund än de New Age-företeelser jag stött på."²⁹

Inom antroposofin tar man ofta tydligt avstånd från New Age. Dels ser man antroposofi som en andlig skolningsväg för den moderna människan, inom New Age tar man ofta upp gamla, enligt Steiner förlegade, metoder att nå högre kunskap. Ett exempel på detta är kanalisering, det vill säga förmågan att åsidosätta sitt jag och direkt ta emot budskap från högre världar. Dels ser man New Age som uttryck för en lättsamhet; inom antroposofin påpekas det ständigt att den andliga kunskapsvägen är lång och ofta svårframkomlig. Detta kom även fram under intervjuerna. Per Hallström, lärare vid Steinerhögskolan uttrycker det så här: "Jag känner mig inte väl till mods av beskrivningen att antroposofi är New Age, det är för flummigt för mig, allt kan framställas som att "det är bara att gå på känslan", jag vill inte släppa det logiska tänkandet. Inom New Age ser jag att man tenderar att välja lättsamhet istället för krishantering; motgångar är något att lära sig av, inte bara försöka komma förbi."³⁰

Vad gäller natursynen står New Age närmre djupekologer som Arne Naess och John Seed samt neopaganismen än vad Steiner gör. Han är fast rotad i sekelskiftets esoterik och den romantiska natursynen.

Många människor är intresserade av antroposofi parallellt med andra nyandliga företeelser. Personligen ser jag tendenser till att sådan integrering blir vanligare och öppnare. Antroposofin kan omöjligt fungera som isolerad företeelse inom det anliga fältet. Antroposofin är en mycket äldre företeelse än New Age-rörelsen som sprang ur 60-talet, men intresset för antroposofi IDAG kan inte helt skiljas från intresset för och behovet av New Age som en postmodern religion.

---

²⁹ Ulrika Persson, pers kom

³⁰ Per Hallström, pers kom

Estetik och moral; miljöetik ur kulturell fostran

Från Goethe och den romantiska eran hämtar antroposofin inspiration till en mycket förfinad estetik som ges stort utrymme i alla former av verksamheter. Detta leder till att skönhet hos ting och olika former av konstnärlig verksamhet ges ett stort värde, inte bara för att det är skönt och trevligt men utifrån en uppfattning om att både deltagande i konstnärlig verksamhet och upplevelse av skönhet är utvecklande och positivt för människan. Detta visar sig kanske främst inom pedagogiken, men även läkekunst, arkitektur och odling/trädgårdskonst.

Det sköna är en manifestation av hemliga naturlagar, som utan detta sköna hade förblivit evigt fördolda.³¹

Detta Goethecitrat är enligt Nobel det av Steiner flitigast använda då han beskrev hur vi genom konsten och det sköna kan upptäcka naturens lagar. Steiner framlyfte även den romantiske författaren och filosofen Fredrich Schillers *Brev om människans estetiska fostran* som ett mycket betydelsefullt verk. Schiller beskriver en tredje värld - mitt emellan det sinnesmässiga och det formella, erfarenhetsvärlden och idévärlden - där stoff och form inte längre är åtskilda utan invävda från varandra som vi själva kan förändra verkligheten som vi vill. Detta är konstens värld.³² Konsten med dess verktyg fantasin och inspirationen blir vägar att undersöka världen med målet att nå de bakomliggande sanningarna. ”Konsten är det sätt genom vilket gudarna kan tala till oss”³³

Nobel refererar vidare till Arne Klingborg, konstnär och lärare på Steinerhögskolan, som beskrev hur det genom konsten finns en möjlighet att utveckla etiken. ”Klingborg talar om hur den moderna människan måste bli moraliskt produktiv och att därtill förslår inte enbart budord och lagar. Han efterlyser en andlig medvetenhet och moral som blir till en spontan viljeakt och att det är här som estetisk fostran blir ett viktigt medel././ Genom konsten erfar människan att hon kan utveckla sig själv och att hon då först blir fri d.v.s. produktiv.”³⁴ Steiner menade att ”det är först när det andliga och sinnliga vävs samman som människan blir fri, samtidigt som det är först när människan är fri, skapande och konstnärlig som hon vill och förmår handla moraliskt och av kärlek.”³⁵ Det fria konstnärliga skapandet fungerar både som en metod att möta och förstå världen och ett övandet i förmågan att fungera som en fri människa i stånd till moraliskt agerande.

---

³¹ Nobel, 1991: 97

³² *ibid*: 95

³³ Steiner citerad i Shepherd, 1974: 168

³⁴ Nobel, 1991: 102

³⁵ Steiner, 1990: xx

Industriellt jordbruk är ingen skön upplevelse; framför allt industriell djurhållning får människor att må dåligt, medan en hage med betande djur uppfattas som vackert. Det magiska är att det finns ett samband mellan vad människor uppfattar som vackert och vad som är bra för djuren och jorden. Detta är en estetik som finns inne i tingen; inte någon kuliss³⁶

Detta citat visar på vilket allvar Luthi, som själv är odlare, lägger i ordet skönhet. I den biodynamiska odlingen får estetiken praktiskt uttryck i att man försöker skapa gårdar som präglas av trivsel för både djur och människor, inte som ytlig utsmyckning men utifrån en djup övertygelse om ett samband mellan det sköna och det goda där skönheten är vägledande. Skönhet betyder i detta sammanhang inte yta utan är fyllt av mening.

Hallström lyfter fram den direkt kopplingen mellan estetik och etik som lever inom antroposofin - det är ingen tillfällighet att naturen är vacker; "Naturen är vacker och skönhet påverkar människan på ett gott sätt. Förstör du något där ute i naturen, förstör du moraliska kvaliteter i dig själv."³⁷

Tillämpad på naturen blir den antroposofiska synen på estetik och moral mycket en fråga om relationer, om hur människan ser och bemöter sin omvärld; med exploatörens, sorterarens eller konstnärens ögon, samt om kommunikation - hur mitt förhållningssätt till naturen faller tillbaka på mig själv. Det är i dessa praktiska uttryck den antroposofiska miljöetiken finns att söka.

antroposofisk naturuppfattning

Det väsentliga i naturen är helheter, balanserade sammanhang. Viktigt är även ett konstnärligt värde, ett skönhetsvärde i naturen, och förmågan att uppfatta detta, ta det till sig. Att hela tiden se vad som är liv, vad som är vackert; hela det ekologiska komplexet med konstnärliga aspekter. Människan är en integrerad del av naturen, gränsen mellan natur och människa är inte fixerad. Inte bara är det så att vi tar in naturen i oss som föda, och deltar i kol-syre-kretsloppet via vår andning, man kan även säga att naturen speglar sig i människans medvetande. När vi talar och beskriver naturen formar vårt medvetande via våra sinnen på att andligt plan upplevelsen av naturen.³⁸

Holism, upplevelse, estetik och moral präglar den antroposofiska natursynen, som därigenom blir något mycket fjärran från industrialismens *sink / source* -bild. Men det är ändå inte så enkelt att antroposofin representerar dess motsats i någon form av svärmisk, helt känslösbaserad monism, utan

---

³⁶ Thomas Luthi, pers kom

³⁷ Per Hallström, pers kom

snarare en komplex bild av människan som upplevande, tänkande subjekt genom sin kropp bunden till den fysiska världen och genom sitt medvetande till en högre verklighet. Steiner skrev att "människans vidareutveckling i världen består bland annat i att hon på ett vist sätt avstänger sig från naturen. Mänskligheten isolerar sig särskilt genom kulturen. Det skulle inte ha blivit något framsteg om inte människan på ett visst sätt skulle avskilja sig ././ Allt som tidigare kom ur naturen kommer nu ur människan själv"³⁹ Relationen människa -natur bygger således dels på ett intimt fysiskt och andligt sammanhang dels på ett avståndstagande genom civilisering där naturen främst blir en källa till kunskap. I Frihetens filosofi beskriver Steiner en dubbelhet i vår upplevelse av världen; vårt medvetande, det vill säga förmågan att se på världen utifrån skänker en upplevelse av en skiljevägg mellan mig och världen, men vi förlorar aldrig känslan av att vi ändå hör till världen. "Denna känsla framkallar en strävan att överbrygga motsättningen. Och i grund och botten består mänsklighetens hela andliga strävan i att överbrygga denna motsättning"⁴⁰ Detta kan jämföras med Erich Fromms Jag-Durelation, som dock hos Steiner inte beskrivs som ett av två möjliga val utan som slutmålet i en nödvändig process. Precis som en personlig relation människor emellan ses vårt förhållande till naturen som något icke- statiskt, en process. Luthi betonade att "vi bör se naturen inte bara är som den är, utan i sitt vardande. Att se naturens utveckling är en uppgift för människan som gå utöver att uppfylla våra behov". Det som enligt Luthi utmärker antroposofisk naturuppfattning är ett längre tidsperspektiv, allt bör ses ur ett ackumulativt, evolutionistiskt perspektiv där människan är en delaktig part; "Människan kan förbättra de ekologiska sammanhangen, verka uppbyggande i naturen eller förstöra, Detta är ett viktigt, avgörande val; att förstöra eller förbättra. Att förstå detta handlar bl.a. om att göra sig känslig för kvaliteter som finns i naturen."⁴¹

En viktig tanke i detta komplex är att människan ses som en del av naturen i den meningen att hon kan tillföra något och har möjlighet att välja vad hon vill tillföra. Ur denna förmåga att själv forma sin relation till omvärlden springer stora möjligheter och ett stort ansvar. Den känslighet som nämns ovan kan jämföras med vad Leopold kallar "environmental consciousness", alltså en möjlighet för individen att utveckla ett kunskapsmedvetande om vad som är "naturenligt". En väg att göra detta går som beskrivits ovan genom estetiken.

---

³⁸ Per Hallström, pers kom

³⁹ Steiner, 1999: 73

⁴⁰ Steiner, 1990: 28

⁴¹ Per Hallström, pers kom

Diskussion: antroposofins bidrag till en postmodern miljöetik

På frågan om antroposofer lever mer miljövänligt än andra gav de tre informanterna liknande svar; nämligen ett försiktigt ja. ”Antroposofer är ingen homogen grupp. Överlag är svaret antagligen ja, men vi är inga helgon.”⁴² Hallström poängterade att i Järna där det bor många antroposofer, är utbudet av ekologiska varor mycket bredare än vad som står att finna på de flesta orter, t.ex. lokalt och biodynamiskt producerad mjölk, ost och kött. Även i hur antroposofiska verksamheter bygger sina hus speglas enligt honom ett ekologiskt tänkande. Persson konstaterar å andra sidan att benägenheten att placera antroposofiska verksamheter på landet ger underlag för mycket bilkörning. Hon förmedlade även en känsla av att kulturella verksamheter i allmänhet prioriterades högre än miljöhänsyn. Hur antroposofer lever privat är det alltså svårt att ordna för mycket om, men att antroposofiska verksamheter arbetar med en ekologisk medvetenhet är tydligt; ”Här på skolan är det bra; vi lever humanekologi i praktiken.”⁴³

Steiner levde i en tid då globala miljöproblem som vi ser dem idag ännu inte existerade. Trots detta menar samtliga informanter att det i hans lära finns kunskaper att hämta i denna fråga. Luthi beskriver det så att ”Steiner riktade uppmärksamhet åt sammanhanget mellan djur - växter -kosmisk omgivning. Detta gäller lika fullt idag. Utan att använda begreppet ekologi var det vad han talade om”⁴⁴. Steiner kunde inte exakt förutsäga miljöproblemens karaktär, men han diskuterade i termer av att om samhället fortsatte på den väg den påbörjat skulle det påverka naturen och våra överlevnadsmöjligheter. Persson menar att det som främst är användbart idag är vad han lärde om samverkan; människor emellan, och mellan människa och natur; om att återfinna ett samspel. Detta är ett typiskt antroposofiskt resonemang. Informanterna lyfter alla tre fram en bild av miljökrisen som en del av en genomgripande samhällskris. Samtidigt med koldioxidutsläpp och besprutningar tar man upp medmänsklighet och förståelse för och inlevelse i de naturliga sammanhangen. Hallström betonar nedbrytningen av mänsklig vishet som ryms inom miljökrisen; ”... Men ändå ser jag nedsmutsning av vår själsliga, andliga miljö som det farligaste. det gör oss till vad Matti Bergström kallar värdeinvalidier”.⁴⁵

Luthi menade att dagens miljöproblem grundar sig i ”ett tänkande som inte är komplett, som endast kan hantera det fysiskt materiella, inte kan se det levande. Detta är en verklig utmaning för vår tid, vilket faktiskt gör miljöproblemen till en tillgång. Miljöproblemen är en spegel för oss människor, ett slags förtydligande av våra misstag. Miljöproblemen visar att det är dags att se andra värden än de materiella.” Detta är något viktigt att förstå, att man inom antroposofin hela tiden ser samspel mellan

---

⁴² Thomas Luthi, pers kom

⁴³ Ulrika Person, pers kom

⁴⁴ Thomas Luthi, pers kom

⁴⁵ Per Hallström, pers kom

vad som händer i samhället och vad som sker med människor på ett andligt plan och att människans andliga utveckling hela tiden står i centrum. Luthi beskriver dagens situation som ett nålsöga i utvecklingen;

Vi behöver vakna upp inför verkligheten, var och en på sitt sätt. Utmaningen är att i detta komma till insikt om sig själv. Denna möjlighet fanns inte på samma sätt förr.

Materialism är nödvändig, men vi behöver inte fastna i den. Jag kan se detaljer - kan jag samtidigt se sammanhangen? Detta är nålsögat.⁴⁶

antroposofins förhållande till miljö rörelsen

Under intervjuerna framkom bilden av antroposofin inte som en reaktion mot det moderna samhället utan snarare ett komplement eller en utveckling. Trots detta vill jag sammankoppla antroposofin med den så kallade alternativrörelsen, utifrån aktuellt perspektiv främst med miljö rörelsen. Idéhistorikern Liselott Frisk konstaterar att man inom antroposofin knappast sympatiserar med den typ av värderingar som råder i samhället. Det finns exempelvis ingen koppling mellan antroposofi och världslig framgång.⁴⁷ Hallström beskriver det som följer; "Antroposofier idag är inga spjutspetsar på det ekologiska området, snarare en del av en bredare ekologisk rörelse" och menar samtidigt att antroposofier särskiljer sig från vissa delar av miljö rörelsen; och fortsätter; "De mest centrala orden i antroposofisk naturuppfattning är kärlek och vördnad. Kärlek här som ett själsligt, andligt tillstånd. Utan detta kan ekologi bli till ett förfinat habegär."⁴⁸

När jag här sammankopplar antroposofin med den ekologiska rörelsen menas den rörelse som har starka rötter i den romantiska eran och fortfarande är radikal nog att vidhålla de värden som det romantiska arvet bestod av. Neil Evernden, professor i Miljövetenskap vid York University, menar att "environmentalism, like Romanticism, constitutes a defence of value"⁴⁹ vilket jag nedan visar stämmer in även på antroposofin. Romantikens betydelse för antroposofin framkommer tydligt genom Goethe och Schiller som ovan redovisats, men blir ännu tydligare vid en jämförelse med den ekologiska rörelsen såsom den beskrivs av Evernden.

Evernden menar vidare att den ekologiska rörelsen präglas av omtanke samt att den är ett uttryck för ett kulturellt misslyckande att förmedla meningsfullhet. Antroposofin kan till viss del sägas ge uttryck för den förhållning till naturen som Evernden efterfrågar nämligen ett *being-in-the-world*, som kompromisslöst vidhåller den egna direkta upplevelsen och behovet av mening. "Instead of accepting beliefs that trivialise the experience of living and assert the reality of a valueless world, the environmentalist is urged to attest to his own experience of a meaningful, valuable world."⁵⁰

---

⁴⁶ Luthi, pers kom.

⁴⁷ Frisk 1993:,151

⁴⁸ Per Hallström, pers kom

⁴⁹ Evernden. 1993: 124

⁵⁰ ibid: 33

Evernden har dock en tendens att skilja på förnuft och känsla som är inte aktuellt inom antroposofin där man snarare söker förena dessa två genom den andliga upplevelsen.

Något som skiljer antroposofin från åtminstone vissa delar av miljörelsen är att man absolut inte sällar sig till dem som ser människan som en parasit på jorden, människans inflytande på jorden är inte absolut negativt. Som tidigare nämnts kan människan verka uppbyggande eller nedbrytande i ett ekologiskt sammanhang. Vilket avgörs av dels kunskap och förmåga och dels av vårt fria val. Att förstå naturen och medvetet leva med den är det centrala för den ekologiska rörelsen och något essentiellt även inom antroposofin.

Samklang är ett av de ord jag verkligen förknippar med min tid på antroposofisk högskola, samklang med de olika typer av rytmer som vi lever genom, från andning till livscykel. Biodynamikern Kjell Arman skriver om kosmisk ekologi och menar då de kosmiska relationer som skapar årstider och dygn. Att som människa leva med dessa rytmer är en del av det som ses sunt mänskligt. Detta betyder inte att vi *måste* följa dessa - vi kan reflektera över dem, se hur de verkar på oss, på de samspel som finns och vi kan välja att bryta dem och sen se vilka konsekvenser det får för oss, eller medvetet välja att följa dem. Att söka samklang i antroposofisk mening betyder inte alls att beundra det primitiva eller instinktiva.

Människan har en särskild uppgift här på jorden. Växterna kan inte medvetet förbinda det andliga med materiella, de följer automatiskt dessa sammanhang, behöver inte fundera på om solen och månen påverkar dem, de bara följer. En uppgift för människan är att medvetet förbinda sig med dessa sammanhang igen.⁵¹

Människan har i den antroposofiska världsbilden en helt central plats i skapelsen, lik den som återfinns i den kristna bilden av skapelsens krona och dess vaktande herde. Detta skiljer antroposofin från den biocentriska djupekologin. Även djupekologin vill föra in ett andligt perspektiv i människans kontakt med naturen, och har som Gottlieb, professor i filosofi vid Worcester Polytechnic Institute, lyfter fram mycket lära den moderna människan om den egna identitetsprocessen, men har inte samma utgångspunkt som antroposofin. Många tankar om det goda samhället som decentralisering, självförsörjning och klasslöshet och utvecklandet av en ekologiskt ansvarsmedveten filosofi återfinns i både antroposofi och djupekologi, men djupekologins biocentriska utgångspunkt leder till en tyngdpunkt på det som ligger utanför det mänskliga.

naturen som konstruktion

Inom den diskussion kring naturuppfattning och naturumgänge som idag förs inom den akademiska världen är bilden av naturen som en konstruktion övervägande. Stort intresse riktas mot kulturella och

---

⁵¹ Thomas Luthi, pers kom

semiotiska konstruktioner kring begreppet natur. Även denna uppsats kommer ur detta tankesätt genom frågan ” Hur konstrueras naturen utifrån den antroposofiska världsbilden?” En viktig tanke i ett sådant resonemang är att hur vi bemöter naturen grundas i hur vi uppfattar den och utifrån detta dras slutsatsen att en bristfällig hantering av naturen (det vill säga den sortens handlande som gett oss miljökrisen) bygger på en bristfällig uppfattning om naturens natur. Detta är ett tämligen enkelt logiskt resonemang som kan ifrågasättas endast av den som vill påstå att vårt handlande mot naturen på olika grunder inte kan anses felaktigt.

Resonemanget kan som jag ser det få två följder 1. vi handlar felaktigt gentemot naturen eftersom vi inte kan se den för vad den är. Vi behöver bättre glasögon. Denna slutsats kan representeras av djupekologin. 2. vi handlar felaktigt mot naturen eftersom vi skapat en icke-funktionell bild av naturen är. Vi behöver konstruera en ny (ev. hitta en fungerande från någon något annat samhälle än det industriella). Denna representeras här av författarna till antologin *Remaking Reality* (Castres & Braun ed.). Dessa markerar redan i inledningen ett avstånd till djupekologin genom att förtydliga det omöjliga i att samtidigt se naturen som en social konstruktion och att se den som källa till kunskap och moral i absolut mening. Detta är alltså två uppfattningar som står emot varandra. Och var antroposofin hamnar den i ovanstående kategorisering? Det lätt att först tvärsäkert här para ihop antroposofin med djupekologin, Steiner använder ofta just bilden av vilja att öppna våra ögon för en förborgad visdom, ”ty känslan och förståelsen för sanningen finns i varje människa”⁵², och naturen beskrivs som en källa till visdom, men inte på samma absoluta och eviga sätt som inom djupekologin, snarare läggs stor tonvikt på hur vi ser och tolkar naturen bl.a. genom estetiken. Naturen är ju endast del av den verklighet som är en spegel av en högre verklighet, det verkliga målet för Steiners visdomssträvan. Samtidigt som naturen kan hjälpa oss förstå den andliga verkligheten genom att avslöja mönster och sammanhang kan kunskap om denna verklighet även skapa fördomar som hindrar tillträdet till högre verkligheter.

Genom att benämna sin utgångspunkt ”deep discursivity” förtydligar Castres & Braun att de inte försöker påstå att allt är diskurser, eller att världen inte har någon objektiv existens. ”Rather it is to insist that what counts as ‘nature’, and our experience of nature (including our bodies), is always historical, related to a configuration of historically specific social and representational practices which form the nuts and bones of our interactions with, and investments in, the world.” Man kan alltså påstå att detta inte motsäger Steiners uppfattning av existensen av en högre verklighet, som existerar utanför människors uppfattning av den. Precis som post-strukturalister och fenomenologer lägger Steiner stor vikt vid hur vi uppfattar verkligheten.

För att över huvud taget kunna närma sig antroposofin på ett meningsfullt sätt måste man för sig själv göra tanken på existensen av en högre verklighet möjlig för sig själv. Steiners främsta kritik mot det moderna samhället och främst dess vetenskap är detta att det stänger dörren för möjligheten

---

⁵² Steiner, 1987: 20

att uppleva den andliga världen. Castres & Braun hänvisar vidare till Heidegger och hans varningar att moderniteten inte skulle lägga tillräcklig uppmärksamhet på varandets tidsbestämmdhet och detta skulle skapa en avhistoriserad kunskap. ”The ‘order’ of the world is seen as something ‘discovered’ rather than something that itself reuses explanation// it allowed moderns to mistake their ‘ordering’ of the world with the world itself”⁵³. Självklart kan Steiner anklagas för att göra just detta, men vad jag nu ska göra är att utifrån detta perspektiv förklara Steiners historiesyn.

Ett exempel på Steiners sätt att beskriva historien och samtidigt försöka förklara världen som den er ut idag är hans bild av världsreligionernas och dess uppkomst. Steiner förknippar uppkomsten av de olika världsreligionerna till en viss historisk kontext och ännu viktigare till ett visst stadium av mänsklighetens andliga utveckling. Varje religion ses alltså som ett korrekt uttryck för verklighetens gestaltning så som den tedde sig för människorna i den tidpunkten, en tolkning anpassad efter mottagarens förmåga att ta till sig budskapet. Antroposofi framställs i detta sammanhanget som verkligheten beskriven med den moderna människan som mottagare.

andlighetens roll i skapandet av en fungerande miljöetik

Som bestämning av termen miljöetik föreslår Baird Callicott, professor i filosofi vid University of North Texas, att ”an environmental ethic would impose limitations on human freedom of action in relationship to non human natural entities and to nature as a whole”.⁵⁴ Callicott menar att en medveten konstruktion av miljöetik formad utifrån traditionella och samtida tänkande kulturer (cognitive cultures) är ett viktigt steg i utvecklingen av samhället mot en mer symbiotisk relation med den naturliga omgivningen.⁵⁵ Jag anser att Callicotts förutsägelse är riktig och tror dessutom att antroposofin kan vara en sådan källa som Callicott söker efter; en möjlig källa till inspiration för den moderna människan i formandet av en fungerande miljöetik och ett hållbart naturumgänge. Callicott beskriver hur traditionella världsuppfattningar från världens alla hörn kan bidra med en fond av symboler, metaforer, analogier, berättelser och myter till processen att artikulera en ny postmodern vetenskaplig miljöetik. Han nämner dock inte med ett ord de nya religiösa rörelser som gör just detta att samla idéer från olika traditioner och för in dem i en västerländskt kontext (och blir mycket hårt kritiserade för just detta).

Centralt i detta resonemang är som jag ser det identitetskapande eller det som Jonathan Miller kallar *sculpting the self*, att skapa en identitet som förbinder en själv med verklighetens alla plan och aspekter. I detta finns mycket kunskap att hämta från antroposofin men även från möten mellan antroposofin och andra idétraditioner genom dessa traditioners förmåga att sammanbinda en abstrakt idévärld och praktiskt handlande. Ett exempel på detta är den biodynamiska odlingskonsten. Odlaren Arman beskriver ordet *kosmisk* som ett fackuttryck inom biodynamisk odling som används för att

---

⁵³ *ibid*: 17

⁵⁴ Callicott, 1997: 1

beskriva att jorden är en del av ett större sammanhang. Kosmos används här i sin grundbetydelse *ordning*. Motsats till kosmos är kaos.⁵⁶ Arman fortsätter "biodynamisk odling är en kunskap som har stort värde för oss som lantbrukare och för vår utveckling och mognad som lantbrukare."⁵⁷ Detta visar på hur allting inom antroposofin ges en inre och en yttre mening.

andlighetens hemvist

Ofta beskrivs som traditionella/lokala systems ekologiska styrka just bundenheten till en plats, till hur kulturen har utvecklats i samspråk med sin omgivning. Antroposofin är inte någon lokal eller traditionell kultur, utan ett abstrakt idésystem, om än med stark bindning till den protestantiska kulturfären. Detta kan ur ekologisk synpunkt ses som en svaghet om man som Hornborg menar att identifikation med naturen och förknippat med detta premodern ekologisk visdom, är praktiskt möjligt endast i ett lokalt sammanhang; "embeddedness in a local ecosystem"⁵⁸. Hornborg framför i "*Voices of the land*" en tes om att spiritualitet kan fungera som ett vapen eller en motkraft mot den moderniteten som karakteriseras av en rörelse från det konkreta och plats baserade till mer abstrakta referenspunkter för identitetsskapande⁵⁹ och spontant såg jag det som någonting väl beskrivande för antroposofin, men vid närmare eftertanke blir bilden komplex. Antroposofin representerar en andlighet som vuxit fram **inom** det moderna, är centrerad kring typiskt moderna frågeställningar om frihet och individualitet, och är samtidigt, enligt min mening, en form av reaktion mot det moderna samhället, en modern rörelse med traditionalistiska drag. Här blir spiritualiteten snarare en metod att sortera ut från det moderna vilka bitar man vill ta till sig och vilka bitar man tar avstånd ifrån.

Antroposofi är alltså antagligen inte alls vad Callicott tänker på då han söker grunderna till sin postmoderna miljöetik, kanske kan antroposofin mer ses som ett alternativ till Callicotts idéer, en rad intressanta likheter föreligger dem emellan. För det första utgår de två från en modern vetenskap som anses fruktbar, men otillräcklig. Medan antroposofin vill utvidga vetenskapen "uppåt" och komplimentera den med ett andligt perspektiv, vill Callicott göra en horisontell, geografisk utvidgning och släppa in icke-västerländska idétraditioner (om jag tolkar det rätt helst renskrapade från andlighet). För det andra utgår Callicott liksom Steiner från människan, från hur människans behandling av naturen slår tillbaka på människan själv. Callicott vänder sig till Aldo Leopold vars landetik bygger på ett kollektivt mänskligt självintresse genom "social ändamålsenlighet". Så långt vandrar Steiner och Callicott på samma stig. Leopolds landetikens gyllene regel skulle mycket väl kunna användas inom den biodynamiska odlingen; "A thing is right when it tends to preserve the integrity, stability and beauty of the biotic community. It is wrong when it tends otherwise"

Men efter detta, då vi når fram till miljöetikens syfte och mening skiljer sig tankarna åt:

---

⁵⁵ ibid: 5

⁵⁶ Arman, 1990: 25

⁵⁷ ibid: 141

⁵⁸ Hornborg, 1998: 169

- Callicott: att inse behovet av miljöetik och handla utifrån denna är bra för människan eftersom det säkrar vår framtida överlevnad.
- Steiner: att inse behovet av miljöetik och handla utifrån denna är bra för människan eftersom det främjar vår andliga utveckling.

andlighetens roll i ett postmodernt samhälle

Kulturekologen Eugene N. Anderson framställer ett för mig mycket intressant grepp om spiritualitetens betydelse i skapandet av ett hållbart samhälle genom att beskriva mystiska uppfattningar som användbara i den mening att de motiverar människor till ett ur allmän synvinkel fördelaktigt beteende, även om det skulle vara till nackdel för dem själva.⁶⁰ Han hänvisar vidare till Lausin som menar att det viktiga är hur religionen motiverar människor att följa t.ex. ett fungerande resursuttag⁶¹. Anderson påpekar att han inte hoppas på att religionen skall rädda oss, religion kan ju även användas för att motivera sådant som underbygger den ekologiska krisen, utan säger att ”religion or an other system that involves people emotionally in their ethical or moral world” är en nödvändig bas för ett hållbart samhälle⁶². Så långt kan vi säga att antroposofin skulle vara tillämplig inom Andersons tes, det vill säga som ett känslomässigt engagerande moraliskt system med inbyggd ekologisk kunskap. Men om vi fortsätter till Andersons andra grundsten ”A strong simple ethical code” och vidare konstaterar att han ser lagstiftning som ett fungerande alternativ till religionen i länder med respekt för sekulariserad lagstiftning har vi glidit långt ifrån antroposofins verksamhetsområde; Steiner och den antroposofiska rörelsen präglas snarare av anarkism än någon stark tilltro till världsliga lagar. Anderson lägger tyngdpunkten på de konkreta sammanhangen och tar upp mystiken i de fall denna verkar bekräftande på dessa medan Steiner gör precis tvärtom; motiverar mystikens sammanhang med konkreta exempel; miljöproblemen visar på brister i det andliga livet. Detta leder fram till en jämförelse med en slutsats mycket lik den då Steiner ställdes bredvid Callicott.

- Anderson: mystiken kan hjälpa oss till rätta med världsliga problem (här miljöproblem)
- Steiner: världsliga problem kan verka vägledande i den andliga utvecklingen.

Anderson ger oss en möjlighet att närma oss mystik utan att vi behöver se dess verklighetsbeskrivning som absolut. Sett ur detta perspektiv skulle antroposofin bli mer intressant om vi kunde sammanfatta en heltäckande antroposofisk miljöetik, vilket jag hävdar inte är möjligt, vi skulle inte komma mycket längre än de biodynamiska principerna om att inte använda konstgödsel eller kemikalier och någon

---

⁵⁹ ibid: 168

⁶⁰ Anderson, 1996: 9

⁶¹ ibid: 169

⁶² ibid: 162

luddig formulering om att se och följa det som är levande, svår att konkretisera i vardagslivet.

Antroposofin presenterar ett förhållningssätt, inte några fasta moraliska eller ekologiska spelregler.

Vad detta förhållningssätt består av kan beskrivas som föreställningar eller kunskap utifrån ens personliga världsuppfattning. Jag försöker här att inte göra någon distinktion utan endast beskriva var man ekologiskt sett hamnar om man följer denna kunskap/föreställning. Ett kanske förtydligande exempel är en kommentar jag för några år sedan hört från en student som nyss avslutat en 3-årig utbildning i biodynamisk odling och sammanfattade sina vunna kunskaper på följande vis: -Jag kan inte några namn på latin, och väldigt lite om olika växtsjukdomar, men jag känner igen en frisk växt. Jag kan inte sätta fingret på vad det är, men jag har fått ett öga för det levande.

individen och gruppen

Anderson ser individualism som ett allvarligt problem i det moderna samhället och diskuterar grundligt problematiken kring gruppen och individen och menar som tidigare nämnts att religionen som moraliskt system kan vara nyttig i detta sammanhang utan att komma fram till de grundläggande sammanhangen vad gäller individualitet och spiritualitet. Det är viktigt att förstå skillnaden mellan individualitet och egoism i ett andligt sammanhang. Andlighet är nödvändigtvis individualistisk i den mening att varje individ är en unik och enskild del av mänskligheten; gruppens andliga utveckling beror på varje individs förmåga till utveckling. Antroposofin är detta särskilt tydligt uttryck för detta genom den tyngdvikt som läggs vid individuellt ansvar både inför sig själv och andra. Målet för en individuell utveckling i andlig mening är alltid förknippat förmågan att känna kärlek för andra.

Människa se dig själv!

Jag har fram till nu använt begreppet miljöetik i Callicotts betydelse utan egentlig diskussion. En fråga är; kan man destillera fram en fungerande miljöetik ur den antroposofiska världsbilden? Mitt svar på denna fråga är jakande, men jag kan inte precisera hur en sådan etik skulle se ut vilket leder oss till nästa fråga i sammanhanget ; Finns det någon antroposofisk miljöetik? Samtliga tre informanter reagerade likadant inför denna fråga. Först blev svaret; Nej, det finns inte någon antroposofisk miljöetik, men de lade sedan till; Inte uttalat, men på sätt och vis lever en sådan moral med i allting. Detta stärker min uppfattning att det finns något i den antroposofiska världsbilden och inte minst den antroposofiska människosynen som övertygar människor att göra vissa val och avstå från vissa handlingar i en miljövänlig riktning även om en formulerad miljöetik saknas.

Även om Steiner inte diskuterade miljöproblem i dagens mening så gjorde han ett antal uttalanden med miljöetiska förtecken, det mest grundläggande är ”Jag tillhör världsalltet och vad jag gör utgör ständigt inflytande på världsalltet.”⁶³ Detta är ett citat som säger mycket om den antroposofiska världsbilden, och skulle varje människa beakta detta i sina handlingar skulle det med

---

⁶³ Steiner, 1999: 44

största säkerhet påverka oss i den riktiga som Callicott menar med en begränsad handlingsfrihet med hänsyn till den ekologiska omgivningen, samtidigt som det inte säger någonting om hur man bör eller ska handla. Och mer preciserat än så blir det inte.

Den antroposofiska bilden av etik handlar praktiskt sett om något mycket individuellt, om personligt ansvar. Grunden är att **intresse** leder till etik; att intressera sig för naturen leder till vördnad, vilket leder till ansvar. Intresse här i sin djupaste mening som blir tydlig om man delar upp ordet; inter esse; in i essensen. Luthi poängterade att om människor arbetar upp förmågan till eget individuellt ansvar då behövs inga regleringar eller etiska kommittéer. Som exempel tog han forskare som enligt hans mening var och en måste ta ansvar för sitt eget arbete och dess följder och därmed inte skulle behöva någon etisk granskning för att kunna hålla ryggen fri. Han hänvisade här till sir Joseph Rotblat, kärnfysiker och mottagare av Nobels fredpris genom sitt arbete med organisationen Pugwash, som pläderar just för vikten av etik grundat på eget ansvar inom forskarvärlden. Grunden för en sådan etik är individuell frihet och personlig styrka vilken uppbyggs genom andlig skolning och som tidigare konstaterats, genom estetiken.

Kontentan av detta blir att en preciserad miljöetik blir överflödigt för den människa som har ett medvetet, fritt och fullt utvecklat förhållande till sin omgivning, vilket är närmast exakt den slutsats som Evernden drar i sin diskussion kring Heidegger och fenomenologin. Evernden menar att användandet av ordet etik i miljösammanhang kan skapa en förväntan på att en uppförandekod skulle kunna frånhålla oss från ekologiska övertramp. Istället för att söka efter enkla manifest vänder han sig till Heidegger; "if the name ethics, in keeping with the basic meaning of the word ethos, should now say that ethics ponders the abode of man, then that thinking which thinks the truth of Being as the primordial element of man, as one who exist, it in itself the original ethics"⁶⁴ Evernden fortsätter med att konstatera att förståelse av oss själva är etikens första uppgift samt att den etik vi framför kommer att bero på vår förståelse av Varandet.⁶⁵ Utan att ge mig på några mer vittgående jämförelser mellan Heidegger och Steiner ser jag här en gemensam utgångspunkt i strävan att djupt och fullt förstå det mänskliga varandet samt en gemensam optimism inför vad människan sådan hon blir utifrån insikt om sig själv. Denna grundläggande strävan efter förståelse finns i ordet antroposofi som är en sammansättning av grekiskans antropos och sofia d.v.s. kunskapen om människan, den återkommer i en grundsats med samma ursprung som är central i den antroposofiska kunskapsvägen: *människa se dig själv*. Steiner skriver i ett av sina grundverk att "Den som med tankens hjälp vill få människans väsen klarlagt, måste reda ut skillnaden mellan kropp, själ och ande genom att begrunda sitt eget själv".⁶⁶ Allting börjar och slutar i mig själv.

En personliga moralupplevelse som här beskrivs ska inte på något sätt förväxlas med moralisk relativism. Den värld Steiner beskriver styrs av en ockult moralisk lag som brukar benämnas karma,

---

⁶⁴ Heidegger citerad i Evernden 1993: 69

⁶⁵ Evernden 1993: 69

som verkar med samma säkerhet och ofrånkomlighet som naturlagarna. Shepherd beskriver verkningarna av denna moraliska lag som oundvikliga i varje individs tillvaro, deras konsekvenser når från det ena livet till det andra och blir en del av historiens gång.⁶⁷ Fritt för varje individ är det att förhålla sig till den moraliska ordningen. Det enda som är säkert i denna världsbild är att man att någon gång kommer få möta konsekvenserna av sitt handlande, under detta liv eller senare.

identitetskapande i postmodern kontext

Jag kan inte påstå att antroposofin på något sätt serverar några Sanningar, men kan liksom Evernden utgå från ett starkt samband mellan hur vi ser världen och hur vi bemöter den. Evernden skriver att "Om vi ser naturen som en samling saker av neutralt värde så förnekar vi genom detta naturen dess värde, dess "worldhood". Om vi å andra sidan möter naturen som en del av våra liv, som något vi lever genom så kommer den natur vi möter vara något helt annat.⁶⁸ Om vi genom materialism ser världen som hopsatta atomer blir vårt bemötande ett annat än vi genom andlighet ser att varje kropp rymmer en ande. Antroposofin framställer alltså en, i Webers terminologi, *enchanted* värld. Miljökrisen kan som nämnts ovan fungera som en "ögonöppnare", eller en vägvisare mot det sant mänskliga.

Både antroposofin och fenomenologin talar om aktivitet och intresse som något centralt i mötet med naturen och omvärlden. Att se världen och fascineras, att se världen och lära känna sig själv. Men på samma sätt som Anderson polemiserar med extremfenomenologin genom att hävda att man inte kan konstruera sin verklighet hur som helst, det finns en yttre verklighet som slår tillbaka, släpper Steiner inte för ett ögonblick strävan efter att finna verkligheten sanna beskaffenhet. Medan man inom fenomenologin talar om att konstruera sin verklighet beskriver antroposofin hur man upptäcker den.

att tillgodogöra sig antroposofi idag

Steiner presenterar en överväldigande berättelse om världens historia och konstitution som jag här helt valt att lägga åt sidan. Osannolika och fantasifulla kan berättelser om Atlantis och änglahierarkier te sig och att strukturera upp eller förnuftigt förstå allt kan upplevas som omöjligt. Det är heller inte nödvändigt för att med intresse undersöka den antroposofiska världsbilden, vilket är en anledning till att antroposofin alltjämt framlever som inspirationskälla i samhället.

Kärnan i Everndens resonemang är detsamma som jag ser som kärnan i antroposofin nämligen en förmågan att uppfatta meningsfullhet och värde i världen och utifrån detta dra en livsvisdom som inte präglas av sentimentalitet utan handlingskraft.

---

⁶⁶ Steiner, 1987: 36

⁶⁷ Shepherd 169

⁶⁸ Evernden 66

Antroposofin framhålls som en kunskapsväg för den moderna människan. Hammer beskriver tvärtom den antroposofiska natursynen som förmodern i sättet att se världen som bestående av levande varelser och vårt välmående som beroende av våra relationer till dessa. Steiner var skolad inom alkemi och genom bl.a. astrologi lever alkemisk kunskap kvar i antroposofiska kretsar, men Steiner var inte alkemist och att helt förknippa antroposofin med den förmoderna världsbilden vore ofullständigt. Som tidigare nämnts i jämförelse med djupekologin strävar den antroposofiska kunskapsvägen inte mot någon upplösning av självet i någon form av totalt inkännande med naturen eller sin omgivning, utan mot att medvetet undersöka och utveckla jaget och dess relationer till andra människor och världen. Detta är vad som gör antroposofin intressant i ett postmodernt sammanhang.

Alf Hornborg framställer två versioner av en miljömedveten identitet ut från idén om "the expanded self", nämligen "the anthropocentric cosmopolitan" och "the ecocentric local". Antroposofin är antropocentrisk och icke lokalt bunden och hamnar alltså i den första kategorin. Dock finns det i det som här framställts som antroposofiskt identitetskapande ett par centrala punkter som Hornborg förknippar med den lokala identiteten; holism, upplevelsenärhet e.t.c. Den lokala identitet som återfinns hos naturfolk kommer inte kunna återskapas i ett postmodernt samhälle även om vissa speciellt värdefulla kvaliteter i den lokala identiteten kanske kan återfinnas genom nya sätt hitta sin plats på jorden i en icke- materiell, icke, geografiskt bunden mening i en form av *kosmisk kontextualisering*.

Sammanfattning och avslutande kommentar

Ett syfte med denna uppsats är att behandla natursyn och miljöetik med utgångspunkt från den antroposofiska rörelsen och den världsbild som vuxit fram ur Rudolf Steiners verk och skrifter. Det centrala i den antroposofiska natursynen är helheter och balanserade sammanhang. Människan är en integrerad del av naturen, gränsen mellan natur och människa är inte fixerad. Att förstå naturen och medvetet leva med den är en viktig likhet mellan den ekologiska rörelsen och antroposofin, en annan är gemensamma rötter i den romantiska eran. Antroposofin särskiljer sig dock i hur man tolkar det moderna samhällets brister. Miljökrisen anses fungera som en ”ögonöppnare” och genom detta var en del av en allmänmänsklig andlig evolution.

Jag hävdar att det både finns en antroposofisk miljöetik och inte, samt att antroposofin skulle kunna fungera som inspirationskälla i utvecklandet av en fungerande miljöetik för samhället i stort. Antroposofin presenterar ett etiskt förhållningssätt, inte några fasta moraliska eller ekologiska spelregler, med detta förhållningssätt kan fylla funktionen av en miljöetik. Antroposofin framställer en, i Webers terminologi, *enchanted* värld som kan, åtminstone delvis, motsvara det som många postmoderna tänkare menar saknas i den moderna världsbilden.

Antroposofin har även vissa likheter med fenomenologin i hur man ser aktivitet och intresse som något centralt i mötet med naturen och omvärlden. Att betrakta världen och fascineras, att se världen och lära känna sig själv är grunden även i formandet av en fungerande miljöetik. Detta leder fram till ett guldkort i sammanhanget; estetiken. Estetiken och konsten lyfts inom antroposofin fram som den främsta uttolkaren av naturen och som en möjlig moralisk skolningsväg. Det är min mening att den antroposofiska estetiken innehåller både kärnfullhet, tillgänglighet och genomförbarhet som skulle tillföra människan i det ”pre-ekologiska” samhället något mycket värdefullt.

Jag började detta arbete med en dag uppfattning om att något spännande skulle kunna hända i ett möte mellan humanekologiska teorier och den antroposofiska verkligheten och precis som i gränzonen mellan två biotoper uppstod i detta gränsland en mångfald och en rikedom, men främst en tydlighet. Arbetsprocessen har stärkt min uppfattning andlighet kan fungera som ett medel för den postmoderna människan att forma en hemvist och genom detta en grund för ekologisk medvetenhet.

Källor

Litteratur

- Anderson Eugene N, 1996, *Ecologies of the heart*, New York, Oxford, University Press
- Arlebrand, Håkan, 1992, *Det okända, om ockultism och andlighet i en ny tidsålder*, Örebro: Libris
- Arman, Kjell, 1990, *Biodynamiskt lantbruk*, Täby: Larson
- Bauman Zygmunt, 1995, *Postmodern etik*, Göteborg: Daidolos
- Braun Bruce, Castres Noel ed, 1998, *Remaking reality, Nature at the millenium*, London, New York: Routledge
- Callicott, Baird J, 1997, *Earth's insight, A multicultural survey of ecological ethics from the Mediterranean Basin to the Australian Outback*, Berkely: University of California Press
- Carlgren, Frans, 1980, *Den antroposofiska kunskapsvägen*, Täby: Larson
- Evernden, Neil, 1993, *The natural alien: Humankind and the environment*, Toronto University Press
- Frisk, Liselotte, 1993, *Nya religiösa rörelser i Sverige*, Åbo: Åbo Akademis Förlag
- Gottlieb, Roger S, 1996, *This sacred earth: Religion, nature, environment*, New York: Routledge
- Hammer, Olav, 1999, *Profeter mot strömmen*, Wahlström&Widstrand
- Hammer, Olav, 1997, *New Age- en ny folktro?*, Wahlström&Widstrand
- Hemleben, Johannes, 1975, *Rudolf Steiner*, Täby: Larson
- Hornborg, Alf, 1998, *Voices of the land, inledningskapilet*, Lund: Lund University Press
- Leijon, Håkan, 1997, *Historien om den antroposofiska humanismen*, Stockholm, Almqvist& Wiksell
- Lubecke, Poul, red, 1988, *Filosoflexikon*, Stockholm: Forum
- Nobel, Agnes, 1991, *Filosofens knapp: Om konst och kunskap och waldorfpedagogikens okända bakgrund*, Stockholm: Carlsons
- Riordan, Colin ed, 1997, *Green Thought in German: culture, historical and contemporary perspectives*, Cardiff: University of Wales Press
- Rittelmeyer, Friedrich, 1983, *Rudolf Steiner på min livsväg*, Lund: Nova Förlag
- Rothstein, Mikael, 1997, *Gud är blå: De nya religiösa rörelserna*, Nora: Nya Doxa
- Shepherd, AP, 1974, *Rudolf Steiner och antroposofin : en forskare på nya vägar*, Stockholm: Natur och kultur
- Steiner, Rudolf, 1963, *Antroposofi i teori och praktik*, Stockholm: Orion/Bonniers
- Steiner, Rudolf, 1999, *Arbetsföredragen 5, Människa och värld: andens verksamhet i naturen*, Järna: Telleby bokförlag
- Steiner, Rudolf, 1990, *Frihetens filosofi*, Stockholm: Antroposofiska bokförlaget
- Steiner, Rudolf, 1986, *Kunskapsteori*, Stockholm: Antroposofiska bokförlaget
- Steiner, Rudolf, 1987, *Teosofi*, Stockholm: Antroposofiska bokförlaget

Steiner, Rudolf, 1982, *Tänkanedets praktiska utbildning*, Stockholm: Antroposofiska bokförlaget
Steiner, Rudolf, 1968, *De tre funksjoner og susteme i den sosiale ,organisme og deres livbetingelser*
Bergen: Forlaget De tre funksjoner
Wilson Colin, 1986, *Rudolf Steiner, The man and his vision*, Wellingborough: The Aquairian Press

Intervjuer

Thomas Luthi är huvudlärare för undervisningen i biodynamisk odling på Skillebyholm, Steinerhögskolan.

Ulrika Persson studerar till Waldorfförskolelärare på Steinerhögskolan. Har tidigare studerat vid Lunds universitet, bl.a. humanekologi.

Per Hallström är lärare i pedagogik på Steinerhögskolan. Medlem i den fria högskolan för antroposofi.

Steinerhögskolan har sitt huvudsäte i Järna och utbildar bland annat Waldorflärare, eurytmister och odlingspedagoger.

Bilaga 1: Underlag till djupintervjuer

Antroposofisk miljöetik och antroposofins relation till det moderna samhället

1. Vilken är din relation till antroposofin?
2. Skulle du vilja säga att du är aktivt intresserad av miljöfrågor?
3. Vad skulle du vilja beskriva som kärnan i dagens miljöproblem?
4. Har din uppfattning om miljöfrågor förändrats efter det att du kommit i kontakt med antroposofin?
5. Om ja på fråga 1 och 2, ser du någon koppling mellan ditt intresse för antroposofin och för miljöfrågor?
6. Om ja fråga 2, har du några andra, icke-antroposofiska inspirationskällor för ditt engagemang i miljöfrågor?

antroposofisk natursyn /miljöetik

1. Kan du ge din bild av den antroposofiska synen på naturen? (naturumgänge)
2. Finns det andra tänkare än Steiner som är betydelsefulla för den antroposofiska naturuppfattningen, eller som kan sägas omfatta eller förstärka den?
3. Vilken betydelse har antroposofin för din egen natursyn?
4. Vilken betydelse har estetik för din natursyn?
5. Anser du estetiken vara ett viktigt element i den antroposofiska natursynen?
På vilket sätt?
6. Vilken betydelse har begreppet *miljöetik* för dig?
7. Finns det enligt din mening något som kan kallas en antroposofisk miljöetik?
Vad skulle det i så fall innebära?

antroposofin och moderna samhället

1. Miljöproblemen som vi ser dem idag fanns inte då Steiner levde. Finns det ändå kunskaper i hans lära som skulle kunna hjälpa oss att komma till rätta med dagens situation?*
2. Tror du att miljöproblemen i dagens samhälle varit mindre allvarliga om fler människor var insatta i antroposofin?
3. Vilken av antroposofins grenar anser du vara viktigast när det gäller att motarbeta miljöproblemen?
4. Har antroposofer i allmänhet en annan syn på miljöfrågor än andra?
5. Lever antroposofer mer miljövänligt än andra?
6. Vilket inflytande menar du att antroposofin har på det svenska samhället idag?
7. Vilka förändringar tror du behövs i samhället för att komma till rätta med miljökrisen?
8. Bidrar antroposofin idag till att mildra miljökrisen?
9. Skulle antroposofin kunna bidra mer? Hur? Vilka är hindren?
10. Vad kännetecknar för dig "det moderna samhället"?
11. Anser du att det kan vara riktigt att påstå att den antroposofiska rörelsen är en reaktion mot det moderna samhället
12. utveckling av detta.....
  - identitetsprocess, Gottliebs tes om djupekologi och identifikation
  - Hornborgs tes om andlighet som immunitet mot modernitet
13. Antroposofi och postmodernitet
14. Antroposofi och New Age (New Age - den postmoderna religionen)